Historien om skoltene som mistet sitt land og livsgrunnlag lastet ned fra nettet!

Vedkommende som skrev denne historien brukte den samiske forskningens narrativ om skoltene i regionen. Historien må være redigert i senere tid, fordi begrepene østsame og skoltesame først ble tatt i bruk etter 1960-tallet av den samiske forskereliten. Leser man for eksempel Sør-Varanger avis fra 1950-tallet, så er det bare skoltebegrepet som blir brukt om skoltene i Neiden og kolttat om de finske skoltene. På folkeskolen ble vi alltid mobbet og ofte kalt for skoltekonge eller skoltejævler og det som verre var. Før min tid skrev en lærer ved Fossheim skole til Väinö Tanner at jentene som jobbet i Kirkenes kom hjem med bastard unger. Her selv en kopi av brevet, som undertegnede fikk fra Tromsø museum under min hospiteringstid ved museet i 1996-97. Jeg anbefaler alle å lese min rapport "Skoltene en glemt kultur i Barentsregionen", som finnens på min nettside: skolter.no – må søkes på google. ***Men for øvrig er beskrivelsen om skolte befolkningen godt beskrevet!***
Håper han som har skrevet dette tar kontakt med undertegnede Mikit Ivanowitz.

Nedenfor begynner historien om skoltesamene (bildene i artikkelen er ikke tatt med)
Fra nettet (Randaposten): *januar 31, 2023*

Skoltesamene – grenselandets urfolk mistet sitt land og livsgrunnlag.

Sør-Varanger ble en del av Norge i 1826, og er dermed den yngste del av fastlands-Norge. Hit kom seks av mine oldeforeldre tyve år senere, noen fra Nord-Finland og noen fra Sør-Norge. Da levde fortsatt skoltesamene her. Men linjene som var hugget i skogen urfolket hadde levd i fra førkristen tid var allerede i ferd med å sette punktum for deres frie liv i grenselandet.

Som fjerde generasjon i Sør-Varanger fikk jeg i oppveksten aldri oppleve å se skoltesamer utøve tradisjonell virksomhet. Heller ikke visste jeg at en av mine formødre var skoltesame. De ganger jeg traff skoltesamer var jeg med min far på reinsamling i Pasvik og Neiden. Da kunne han hilse på Katri, som han kjente fra den gang han var med på tømmerfløting i Pasvikelva før og under krigen. En gang hadde han sammen med noen på fløterlaget hjulpet henne da en sau hadde havnet i en brønn i Boris Gleb. Derfra kjente han også Mitri, som stod ved siden av Katri og studerte øremerkene etter hvert som reinene travet forbi.

Dette var på slutten av 1960-tallet og jeg var ti år gammel. Da bodde «alle» skoltesamene i Sevettijärvi, tre mil inn i de finske skoger sørvest av Neiden.
Boris Gleb: Pasvik-skoltene flyttet om våren til Boris Gleb. Her fikk storhertugen bygget et nytt kapell i 1874. Det første kapellet som ble reist her, av Munken Trifon i 1565.

Dødsulykken – et symbol på utviklingen

I min barndom på landet gikk folk på besøk til hverandre og snakket sammen.
Ikke alle hadde telefon, og TV fantes ikke. På radioen var det én kanal, som formidlet mer prat en popmusikk. Fortellinger og historier var en del av hverdagen, både på radio, og når folk møttes over en kaffekopp. Noen fortellinger var om skoltesamene. Mest inntrykk gjorde den om kona som hadde dødd like ved mors hjem en vinterdag før krigen.

Flere skolter fra Pasvik hadde kommet kjørende inn Langfjorden med rein og pulk.
De kjørte videre over Langvasseid, eller Langfjordeid som det het den gang, og skulle fortsette ut på isen på Langfjordvannet. Da de skulle kjøre ned på vannet, slengte en pulk inn mot vinsjen ved trallebanen.

Antakelig var det jernsveiva som slo inn i hodet på kvinnen i pulken. De andre brakte henne til onkel Abiel, som bodde midtveis ved vannet. Han kjørte henne dagen etter med hest og slede til Salmijærvi ved Pasvikelva, hvor skoltesamene hadde et gravsted. En spennende historie da man var barn, og trallebanetraseen fortsatt vistes godt i terrenget.

I ettertid kom tankene om at dette bare var et tragisk eksempel på hvordan tilflyttingen til- og koloniseringen av "Skoltelandet" spiste opp den lille urfolkstammen. Som snøskuter løypene i dag krysser Langvasseid i dag krysset tidligere sporene etter rein med pulk eller slede.

Overkjørt

Etter århundrer med diskusjoner om hvor langt Danmark-Norge strakte seg mot nordøst, og Russland mot nordvest, kom Napoleons krigene rundt år 1800. Da Napoleons stormanns- og stormakts galskap endelig var slått til bakken, var Danmark med på den tapende side. Sverige stod på god fot med Russland, og var blant vinnerne. De mistet riktignok overherredømmet over Finland, men fikk Norge som unionspartner.

Den unge franske generalen Bernadotte ble etter det konge i Sverige, under navnet Carl Johan. Han var personlig venn av den russiske Tsar. De to statslederne var innstilt på å ha et godt naboforhold. Da spørsmålet om fastsetting av en konkret grense i nord kom opp litt etter 1820, var de begge positive til å løse denne saken. På Rajapää kan man fortsatt se kong Carl Johanas monogram.

Sommeren 1825 møttes delegasjonene i Pasviksamenes naturhavn «Pasvik-Sandhavn», nær Grense-Jakobselv. Herfra startet befaringen av grenseområdet. Resultatet ble at det ble tegnet et kart over hvor grensen skulle gå. For den norsk-svenske delegasjonen var det viktig å sikre seg Pasvikelva, på grunn av det rike laksefisket. For russerne var det viktigste da å sikre seg tilgang til kapellet i Boris Gleb, som munken Trifon hadde reist 250 år tidligere, og den hellige grunnen rundt dette. I bytte for denne hellige grunnen, som lå på «norsk» side av elva, fikk Norge området mellom Boris Gleb og Grense-Jakobselv. Dette var omtrent i tråd med Norges primære ønske om hvor grensa skulle gå. Grenselinja ble lagt fra Boris Gleb via Hundevannshøyda til Jakobselva kilder ved Langvann.

Forhandlernes forslag til møtet i Pasvik-Sandhavn i 1825. Fra: Astri Andresen, Sii´daen som forsvant i 1989. At grensefastsettelsen kom til å berøre tre av skoltesamenes siidaer, som seg imellom hadde regulerte grenser for sine territorier, bekymret den russiske delegasjon mer enn den svensk-norske. Resultatet ble at den vestligste av alle skoltesamiske siidaer, Neiden, skulle ha hele sitt territorie på norsk grunn. Den østligste av de tre berørte, Petsjenga-siidaen, skulle bli helt russisk. Pasviksiidaen, som lå i mellom de to, måtte bare godta at territoriet ble delt på langs. Pasvikelva ble grenseelv fra utløpet ved Boris Gleb sørover til Grensefoss, der grensa svingte nordover mot Neiden.

Innbyggerne i hver siida måtte innen tre år velge om de skulle være russiske eller norske innbyggere. Da måtte de eventuelt også flytte sine hus til det landet de valgte å tilhøre. Innen seks år etter grensefastsettelsen måtte all tradisjonell bruk av ressurser på motsatt side av grensa opphøre. Da det gikk opp for skoltesamene i Pasvik og Neiden hva grensefastsettelsen egentlig betød, og de så at det kom norske innbyggere til landet de hadde regnet som sitt, klaget de til russiske myndigheter. Derfor møttes delegasjoner fra begge land flere ganger i årene som fulgte, for å drøfte endringer av grenseforholdene. Det medførte at Pasvik-samene, som hadde valgt å bli russiske statsborgere fikk beholde sine rettigheter til å drive sjølakse fiske i Bøkfjorden utenfor Pasvikelva, og i Jarfjorden. Her fikk de også lov å ha boliger stående, til bruk mens fisket pågikk.

Neiden-siidaen ble delt i to. Sunjel-siidaen ble ikke berørt av grensedelingen i 1826, men folket der ble deportert til Finland i 1944, på slutten av andre verdenskrig.
Fortsatt var det ingen av myndighetene som var klar over at Neide-siidaens territorium var blitt delt i to i 1826. Den beskrivelsen som var gitt, og gikk ut på at hele siida området skulle ligge på norsk side av grensen, stemte ikke med den grenselinja ble var blitt ryddet og merket i terrenget. Siidaens vinterområde var havnet på finsk-russisk grunn, mens sommerområdet var i Norge.

Dette var de harde fakta, som de små urfolksgruppene måtte leve med. De levde av det naturen ga dem. Ved grensedelingen bestod Neiden-siidaen av fem-seks familiegrupper, mens det i Pasvik var omtrent tre ganger så mange. Tallet på familier og «skattemenn» varierte noe opp gjennom de århundrer det finnes opptegnelser over. Men det var aldri veldig stort.

Skoltesamene levde kun av det naturen kunne gi, og på en måte som ikke utarmet området. Derfor kunne det aldri bli mange som bodde innenfor en siida. Det betyr ikke at skoltesamene levde isolert fra verden omkring dem.

Arkeologiske utgravinger viser det i lang tid har foregått utveksling av varer, skikker og kunnskap. Men det som skulle kjøpes måtte betales, og da var det varer fra naturen som var byttemiddelet. Eksempelvis pelsverk, perler fra elvemuslinger og de beste deler av tørket fisk.

Skoltesamene drev ikke jordbruk, og kultiverte ikke marka, men de hadde i flere hundre år et begrenset sauehold. Sau ga melk, ull og kjøtt. Reinen ga også kjøtt, og ble brukt til transport. Tamme reinsdyr kunne brukes for å lokke villrein til seg, når skoltesamene var på slik jakt eller fangst.

Alle råvarer ble hentet fra naturen. Man lagde det man trengte. Båter, sleder, piler og pilspisser, spyd, reip, hus og klær. Også kunnskap om bearbeiding av jern og kobber hadde skoltesamene.

De arkeologiske sporene etter skoltesamene går langt tilbake. Ingen vet om linjene kan trekkes helt tilbake til de første mennesker som vandret inn etter at isen trakk seg tilbake, for 10.000 år siden. Men de ble spesialister på livet i naturen oppunder Nordishavet. Og de brukte ikke mer av naturen enn den tålte. Filosofien var at de neste generasjoner også skulle være sikret et eksistensgrunnlag på siidaens territorium. Eksempelvis drepte skoltesamene ikke elvemuslingene for å finne perler. Det tar 30 år før en elvemusling blir kjønnsmoden, og da kan den enda leve i mer enn 60 år til. Derfor er det fort gjort å utrydde en bestand. Skoltesamene la muslingene opp på land, og lot de ligge til de selv åpnet skjellet grunnet surstoffmangel. Da kunne samene se om muslingene hadde perler, før de satte dem tilbake i elva igjen.

Arealkrevende levesett

Når man lever av kun det den arktiske naturen gir kreves det store arealer. Om vinteren var fyringsved nær hjemmet en begrensende ressurs. Professor Povl Simonsen ved Universitetet i Tromsø fortalte i et foredrag på Svanvik i 1989 at man regnet med at skoltesamene i Pasvik bodde i en vinterby i omtrent 70 år. Så flyttet de den til et nytt sted.

Andre kilder sier at vinterbyene ble flyttet oftere. Det skjedde når veden i området var brukt opp, og reinbeite var nedslitt. Simonsen fortalte at etter to slike flyttinger var det gått 140 – 150 år. Da var reinlav og tørrved igjen å finne der man først hadde bodd.

Slik forklarte han hvorfor Gravholmen i Pasvikelva ved Kjerringnes hadde vært brukt i tre perioder, på 1400- 1600- og 1800-tallet. Han hadde selv ledet utgravingen da Gravholmen skulle settes under vann ved utbyggingen av Skogfoss kraftverk, som stod ferdig i 1964.

Mer enn tretti skjeletter ble da flyttet til Pasvikdalen Kirkegård ved Høyde 96.
Siden den gang er det gjort flere utgravinger ved Kjerringnes, blant annet av «Ildstedrekka» ved Gjøkåsen. Rekken med syv rektangulære ildsteder er mer enn 100 år eldre enn de eldste gravene Simonsen fortalte om på Gravholmen. Der er det funnet bein av sau, rester av fisk og slagg av jern og kobber.

Selv om arkeologene ikke vil si sikkert at det var skoltesamer som bodde på sletta der ildstedrekka ligger, er det sannsynlig at det var det. Fra samme tidsepoke (1050 – 1250 etter Kristus) er det funnet ildstedrekker andre steder i Skandinavia, noe som viser at skikker spredte seg den gang som nå. Ildstedene lå i sentrum av vinterboligen, som var en gamme eller et telt.

Gjøkåsen-området, ti mil fra Kirkenes, lå i sørenden av Pasviksamenes siidaområde. Bøkfjorden utenfor Kirkenes lå i nordenden. Her drev skoltesamene fiske fra båt sommerstid. Ytterst ute på neset mellom Bøfjorden og Jarfjord finner vi en av to labyrinter som er i Sør-Varanger. Den er angitt å være rundt 1.000 år gammel. Den har vært brukt i rituell sammenheng, slik labyrinter har vært andre steder. Også den et vitne om at utveksling av skikker fra andre himmelstrøk. Stien i labyrinten er fortsatt godt opptråkket.

Ikke av skoltesamer, men av de som nå bor og ferdes her, og ikke er helt sikre på at labyrinten ikke har noen betydning for helse og fiskelykke.

1800-tallet, konflikter oppstår

Allerede før delegasjonene møttes i 1825 hadde amtmannen i Vardø oppfordret nordmenn til å bosette seg på sørsiden av Varangerfjorden. Etter grenseoppgangen kom flere. Det første «industrianlegget» kom til Sør-Varanger i 1843. Da ble det etablert et sagbruk på Langfjord-eidet, med støtte fra «Brændevinsavgiftkassen».

Tømmerhugst ble igangsatt like ved, i skogene som skoltesamene nærmest enerådende hadde forvaltet i tusen år og mer. Andre nordmenn kom til, og bosatte seg nær Kirkenes, Neiden og Jarfjorden.

Også de begynte å fiske i fjordene. Men det var innvandringsbølgen fra Finland som var størst. Den gang var dagens Finland et storfyrstedømme, ledet av den russiske tsarens sønn, storfyrsten. Nasjonsbyggingen og nasjonalromantikken stod sterkt, både i Norge og Finland. Men folketallet var økende, og landene var ikke i stand til å fø sine innbyggere i de sentrale områder. For mange i Finland ble utveien å vandre mot nord, mot havet som ga mat i form av fisk. For norske myndigheter vakte det bekymring at landets nye landtunge i nordøst ble overstrømmet av finner. Derfor vedtok Stortinget i 1868 å igangsette koloniseringstiltak, for å lokke nordmenn til å slå seg ned i Sør-Varanger. At landet allerede var i bruk av skoltesamer hadde de antakelig ikke tanke for.

Allerede før dette hadde skoltesamene begynt å merke de negative konsekvenser av grensene som var hugget i skogen. Reinen ville gå der den alltid hadde gjort. Men for Neidensiidaen betød det at både reinen og folket måtte krysse grensen til Finland for å komme til vinterbyen. Grensen som var gått opp var ikke der den var ment å være. Ukjent som delegasjonene i 1826 var med terrenget gikk de til feil topp på tur sørover fra Gålmesoaivi mot Pasvik. Etter mange konflikter om «ulovlig» grensekryssing og reinbeiting stengte den russiske tsaren grensa helt i 1854. Bøter ble innført, som ga store tap for de som likevel krysset med sine rein. Neidenskoltene måtte leve på halvparten av sitt gamle territorie. Men der var allerede mange finner flyttet inn. Livsgrunnlaget for skoltene forsvant rett foran øynene deres. Uten at de kunne gjøre noe.

I Pasvik fortsatte skoltesamene med sitt fiske på norsk side utover Bøkfjorden, slik avtalen fra 1834 fastslo. Men de fikk utover 1800-tallet konkurranse om fiskeplassene fra de nye innvandrerne. Nordmennene kunne lese, og kunne språket som myndighetene snakket.

De bodde i tømmerbygninger, hadde buskap og båt, og var på samme sted året rundt. Det var vanskelig for en skoltesame å hevde sine rettigheter når han kom tilbake på forsommeren for å drive sitt tradisjonelle fiske. Ved Bøkfjorden bodde skoltesamer om sommeren mens de drev fiske. Blant andre Lavran Letoff med familie.

Det russiske statsborgerskapet betød at Pasvikskoltene ikke lengre kunne ha vinterbyen på norsk side. Ikke kunne deres rene beite der heller. Men reinen kjente ikke til at det var kommet nye grenser, og gikk der den alltid hadde gjort.

Anekdoter sier at skoltesamene for å hindre dette satte fyr på en holme i Pasvikelva, og landet på norsk side på sørsiden av Harefoss. Dette for å unngå at reinen skulle gå dit når folket sommerstid bodde i Boris Gleb. Holmen bærer i dag navnet Brennsholmen.

Gården østerdølen Tøllef Mortensen anla innenfor holmen rundt 1840 kalte han Brændshaugen. To av fjellene på norsk side av elva nær gården heter Brannfjell.
Ikke langt fra ildstedrekka på Gjøkåsen finnes rester av en boplass. Arkeologene mener den kan være etter en skoltesamisk familie i Pasvik som levde i skjul på norsk side på 1800-tallet. Da var de pålagt å ha sine boliger kun på russisk side av Pasvikelva. Gården Tøllefheimen ved Pasvikelva ble først kalt Brændshaugen.

1900-tallet – spikeren i kista

1900-tallet kom til Sør-Varanger med de største omveltninger noen gang.

Jernmalmen som ble funnet sør for Kirkenes like før århundreskiftet var drivverdig. Storindustrien, med larm og røyk, naturinngrep og stor befolkningsvekst, startet opp i 1906. På russisk side av grensa var det ufred. Tsarveldet vaklet.

Da revolusjonen kom til Russland i 1917, kom også finnenes ønske om å løsrive seg og bli en selvstendig stat til virkelighet. Men før saken var avgjort hadde finnene sendt to ekspedisjonskorps inn i grenseområdet.

Både i 1918 og 1920 fikk skoltesamiske familier se krigføring på nært hold. Ord for krig hadde de ikke en gang i sitt vokabular. Men allerede hadde de mistet av sine beste menn, som var tvunget inn i militære for å delta i tsarens hær.

De første malmfunn i Sør-Varanger var i 1865, men først i 1902 ble det utvinning. Finnene fikk sin selvstendighet, og de fikk sitt ønske om en korridor frem til Ishavet oppfylt.

I 1920 ble Petsamokorridoren opprettet. Et ti milt bredt belte på østsiden av Pasvikelva ble finsk. Flere skoltesamiske siidaer ble berørt av nye grenselinjer. Pasvik-, Petsjenga- og Suenjel-siidaene ble nå en del av Finland, og samene der ble finske statsborgere. Norge benyttet sjansen og kjøpte ut den traktatfestede avtalen om at Pasviksamene skulle få fiske laks i Bøkfjord og Jarfjord. For det fikk den finske stat 12.000 kroner i gull.

Ved Pasvikelva fant finnene nikkelmalm i fjellene. Ny og svært forurensende industri kom i gang. Den sure røyken fra nikkelverket skulle i mer enn 80 år svi av all reinlav og mye annen vegetasjon i mils omkrets. I tillegg begynte kraftverksutbygging. Den la mange titalls kvadratkilometer av skoltesamenes gamle land under vann. Fossene forsvant. Isen på vassdragene ble liggende flere uker lengre ut over våren. Temperaturen i de regulerte dalførene ble påvirket av isen. Alt det som naturen hadde regulert i hundreår etter hundreår ble med ett kullkastet. Nikkelverket på russisk side ved Pasvikelva har ført til enorme konsekvenser på naturen i området

Men aller størst konsekvens fikk andre verdenskrig. Igangsatt av et land som lå langt unna skoltesamenes siidaer. Da den var over, og tyskerne trakk seg ut av området i 1944, måtte også deres våpenbrødre finnene forlate Petsamokorridoren. Med dem fulgte skoltesamene, som ble tvunget til å forlate sine urgamle områder. De ble i første omgang flyttet til et område på østsiden av Bottenviken.

Her holdt de på å gå til grunne, som flyktninger i et land som var i ruiner etter krigen. Skolteamene, som Europas siste urfolk, hadde hatt mange utenlandske besøk og fått innflytelsesrike venner i mellomkrigstiden.

Internasjonalt press gjorde at Finland måtte finne en løsning for skoltesamene som oppholdt seg ved Bottenviken. Den finske stat valgte å plassere de deporterte skoltesamene i et nesten helt ubebodd område. Det lå opp mot norskegrensen, fra Neiden og sørover mot Enaresjøen.

Ved Sevettijärvi bygde finnene små boliger til urfolket. Nå måtte de bli fastboende, med reindrift som hovednæring. Her var ikke adgang til fiske i sjøen. Heller ikke var her elvemuslinger med perler.

Men mest av alt lengtet nok skoltesamene tilbake til sine gamle siidaer. De lå nå på Sovjetrussisk grunn. Og der hadde militæret rykket inn.

Men mest av alt lengtet nok skoltesamene tilbake til sine gamle siidaer. De lå nå på Sovjetrussisk grunn. Og der hadde militæret rykket inn, for å stå imot en Nato-allianse, som russerne fryktet skulle ha samme ambisjoner som Tyskland i 1941.

Men skoltesamer lurte seg tilbake forbi russiske grensevakter, for å komme en tur til Suenjel. Min far fortalte at dette skjedde rundt 1950, og det var om høsten. Her samlet skoltesamene med seg det de kunne finne av sine reinsdyr, som hadde vært uten tilsyn i flere år.

I ly av høstmørket og natten greide de å få reinene med seg over Pasvikelva, og videre til sitt nye område ved Sevettijärvi. Om historien er sann vet jeg ikke. Men jeg regner den for sannsynlig.

I dag er skoltesamer bosatt i tre land. Finland har kanskje gjort mest for å sikre deres videre eksistens. Blant annet har de vedtatt en lov som sikrer samene rettigheter i landområdet de fikk tildelt rundt Sevettijärvi. Om det er nok til å sikre deres videre eksistens som et eget folk kan vel ingen gi svar på. Neiden-siidaen, som ved grenseoppgangen i 1826 ble helt norsk, er det mest bare minner igjen av. En del etterkommere av folket finnes, men det gamle levesettet er helt borte. Det mest kjente som fortsatt videreføres er kastenotfiske etter laks i Neidenelva. I alle fall noen av de som deltar i dette fisket er etterkommere etter skoltesamer.

Randaposten:

Personen hadde god kunnskap og interesse om skoltene som skrev denne historien om Skoltesamene - grenselandets urfolk mistet sitt land og livsgrunnlag?

Undertegnede er skolt ikke en skoltesame, som den samiske forskningen begynte å bruke fra omtrent 1960-tallet. Ble født i 1942 i Skoltebyen i Neiden, så jeg husker til den mobbingen vi i Skoltebyen ble utsatt for etter krigen og langt mot 1970-tallet. NRK laget en film om min far Jogar som heter "Jogars folk" fra 1975. Der bruker journalistene også begrepet skoltesame ved noen anledninger, noe som de har latt seg manipulere av den samiske fosrkningen.

Har selv studert og forsket på skoltenes kultur og historie i over 40 år.

Søk på Google: Skolter i Norge - så finner man min webside!

Kontaktinfo
Rolf Randa
Email: rolf@randaposten.no
Phone: +47 92084430